

Ieva Kalniņa, Aija Brikmane

VĒLO VIDUSLAIKU BROKĀTA LENTES CĒSU PILS ARHEOLOĢISKAJĀ MATERIĀLĀ

Bagātīgā un daudzveidīgā Cēsu viduslaiku pils arheoloģiskā materiāla klāstā salīdzinoši nelielā skaitā atrodamas arī tekstiliju paliekas, to skaitā greznu brokāta (itāļu *broccato*, *brocco* – savīts pavediens) lenšu un mežģiņu fragmenti. Uz viduslaikiem un agrajiem jaunajiem laikiem attiecināmi tekstilizstrādājumi, kuru darināšanā izmantoti pavedieni ar dārgmetālu uztinumu, arheoloģiskajos izrakumos tiek iegūti ārkārtīgi reti. Līdz ar to samērā plašā Cēsu pils brokāta izstrādājumu kolekcija vērtējama kā izcila ne tikai Latvijas, bet arī Eiropas mērogā. Rakstā analizēto materiālu veido kopskaitā 16 brokāta tekstiliju fragmenti, kas atrasti arheoloģiskajos izrakumos Cēsu pilī no 1974. līdz 2005. gadam. No tiem seši iegūti dienvidu puses aizsarggrāvja vidusdaļā (VI 213: 773, 1047, 1051, 1125, 1224, 1550), septiņi – galvenās pils rietumu korpusa drupās (VI 213: 5, 226, CM 13548a, 13548b, 107716, 107717, CM ZP 37192), divi – rietumu nogāzē (VI 213: 6661, 6933), bet viens – dienvidu torņa pakājē (VI 213: 748). Pēc atraduma apstākļiem droši datējami deviņi brokāta tekstiliju fragmenti – tie uzieti 1577. gada septembrī sagruvušā Cēsu pils rietumu korpusa zonā; divi (VI 213: 5, 226) – 1974. gadā, atsedzot rietumu korpusa 1. un 2. pagrabtelpu, trīs (CM 107716, 107717, CM ZP 37192) – veicot korpusa 3. pagrabtelpas arheoloģisko izpēti 2005. gadā, divi (VI 213: 6661, 6933) – 1987. un 1988. gadā, pētot nogāzi aiz rietumu korpusa, un divu lenšu kopatradums (CM 13548a, 13548b) – 1971. gadā ar ekskavatoru rokot iekšpagalmā pie rietumu korpusa sienas. Pārējie rakstā aplūkoti brokāta izstrādājumi, spriežot pēc to atrašanās apstākļiem un slāņu stratigrāfijas, aptuveni datējami ar 15. gadsimta otro pusi–16. gadsimtu.

Vairums rakstā aplūkoto, gadsimtiem seno atradumu ir relatīvi slikti saglabājušies – zīda pavedieni un to metāla uztinums kļuvuši trausli un drūpoši. Atsevišķi fragmenti vēl joprojām nav konservēti un kopš to atrašanās pagājušā gadsimta 70.–80. gados tiek glabāti plastikāta maisiņos. 1977. gadā atrastie tekstiliju fragmenti fiksēti pie auduma uz stingras pamatnes un pārsegti ar aizsargājošu sietiņu. Cēsu Vēstures un mākslas muzeja krājumā esošās lentes konservējusi Lietuvas Mākslas muzeja Prana Gudina Restaurācijas

centra arheoloģisko priekšmetu restauratore Vītaute Lukšeniene (*Vytautė Lukšėnienė*). Konservācijas laikā veikta zelta brokāta lenšu virsmas mehāniska un ķīmiska attīrīšana, to struktūras konsolidācija, plīsumu un salūzušo pavedienu labošana, pinuma nostiprināšana un atsevišķu fragmentu savietošana. Ar rentgena fluorescences palīdzību noteikti pavedienu struktūru veidojošie elementi.

Rakstā aplūkotās lentes gatavotas no zīda pavedieniem, kas spirālveidā notīti ar metāla sloksnīti. 2015. gadā Lietuvas Mākslas muzeja Prana Gudina Restaurācijas centra speciālistu Tomasa Ruča (*Tomas Ručys*) un Laimas Grabauskaites (*Laima Grabauskaitė*) veiktajās rentgena fluorescences (XRF) analizēs noskaidrojās, ka visiem pētītajiem paraugiem uztinums veidots no apzeltīta sudraba (1. tab.), un, visticamāk, līdzīgi materiāli izmantoti arī pārējo lenšu darināšanā. Tartu (Igaunijā) arheoloģiskajos izrakumos iegūto brokāta tekstiliju analīze sniedz ļoti līdzīgus rādījumus (Rammo 2016, 169, 173), kas varētu liecināt par konkrētā reģiona (Livonija) īpatnībām attiecīgajā periodā (15.–16. gadsimts).

1. tab. Rentgena fluorescences analīžu rezultāti (%)

Inventāra numurs	Ag	Au	Cu	Pb	Fe	Ni
CM 7979	96,62	2,19	0,24	0,07	–	–
CM 13548 (a)	92,17	2,49	3,43	0,36	1,25	0,30
CM 13548 (b)	87,68	3,53	4,09	0,39	4,15	0,15
CM ZP 37192	91,40	0,10	1,70	0,30	6,38	0,12
CM 107716	94,69	1,84	2,49	0,23	0,60	0,12
CM 107717	94,21	2,11	1,93	0,24	1,38	0,13

Tradīcija dekorēt audumus ar dārgmetāla pavedieniem mērāma vairākos gadu tūkstošos. Dārgmetāla pavedieni tikuši ieausti audumos, izmantoti izšuvumos, no tiem veidotas lentes un mežģīnes. Dārgie brokāta audumi un citi ar dārgmetāliem rotātie tekstilizstrādājumi cauri laikiem kalpojuši kā garīgās un laicīgās pasaules elites varenības un bagātības apliecinājums (Karatzani 2012, 1).

Dārgmetāla pavedienu veidošanai izmantotie materiāli ir zelts, sudrabs, varš, apzeltīts sudrabs, apzeltīts un/vai apsudrabots varš, kā arī apzeltītas organiskas izcelsmes – papīra, ādas, pergamenta un dzīvnieku zarnu – sloksnītes (Járó/Gondár 1988, 255). Pēc gatavošanas veida šādi pavedieni iedalāmi metāla sloksnēs un metāla stieplēs; gan vienas, gan otras var būt arī spirālveidā aptītas ap zīda, lina, kokvilnas u. c. pavediena kodolu.

Pirmās rakstiskās liecības par zelta stiepli un sloksnišu izmantošanu auduma izgreznošanai atrodamas jau Vecajā Derībā, kur aprakstīts Ārona bagātīgi rotātais priesteru tērps (2. Moz. 28: 1–43). No ļoti plāni izkaltas zelta plāksnes izgrieztu sloksnišu izgatavošanas metodes bijušas pazīstamas jau ēģiptiešu zeltkaļiem piektajā gadu tūkstotī pirms Kristus, tomēr senākie ar zelta sloksnītēm rotātie auduma paraugi atrasti karaliskajās kapenēs Maķedonijā un datējami ar 4. gadsimtu pirms Kristus. Romas impērijas laikā aizsāktā tradīcija aptīt zelta sloksnītes ap dzīvnieku vai augu izcelsmes pavedieniem iezīmēja pirmās nozīmīgās izmaiņas brokāta darināšanas tehnikā – ar vārpstiņas palīdzību savērtie zelta pavedieni salīdzinājumā ar audumā iestrādātajām plāksnītēm bija daudz

piemērotāki tekstiliju rotāšanai gan izšuvumos, gan pinumos, gan arī ieaurot tos audumā (Karatzani 2012, 3). Izcils, pirms apmēram diviem tūkstošiem gadu darināts šādi veidots brokāta lentišu paraugs atrasts romiešu kapenēs Kadisā (*Cádiz*) Spānijā (Alfaro Giner 2001, 77). Savukārt zelta stieples lietošana tekstiliju dekorēšanai datējama ar vismaz 2. gadsimtu pirms Kristus – Ķīnā, Haņ dinastijas valdnieku kapenēs no šī perioda saglabājušies rotāti auduma fragmenti (Karatzani 2012, 4).

Senākie Ziemeļeiropā atrastie ar zelta un sudraba stieplītēm dekorētie tekstiliju paraugi ir celu tehnikā darinātas brokāta lentes no vikingu apmetnes Birkā Zviedrijā. Tiek uzskatīts, ka ar mūsu ēras 10. gadsimtu datētās greznās lentes ievestas no Bizantijas caur Krieviju (Peters 2002, 21). Ar zelta un sudraba pavedieniem rotātas, no Austrumu zemēm importētas tekstilijas atrastas arī Rietumeiropā. No 11. līdz 14. gadsimtam Eiropas brokāta rotājumu modes priekšgalā izvirzījās krietni lētāka, vieglāka pēc svara, elastīgāka un ērtāk apstrādājama materiāla pavedieni – tie gatavoti, ap zīda, lina vai kaņepju diegu kodolu apvijot ar zeltu vai sudrabu pārklātus dzīvnieku izcelsmes (zarnu, ādas vai pergamenta) pavedienus. Sākotnēji šie pavedieni (vai ar pavedieniem rotātas tekstilijas) ievesti no Bizantijas, Rietumāzijas un Ziemeļāfrikas (Járó 1990, 51), bet, sākot ar 13. gadsimtu, to izgatavošana izplatījās arī tekstilamatniecības centros Eiropā – Sicīlijā un Andalūzijā, vēlāk arī Ziemeļitālijā (Venēcijā, Florencē, Dženovā, Lukā, Boloņā) un Vācijā (Ķelnē). Lai arī 14. gadsimta otrajā pusē iezīmējas jaunas pārmaiņas – Itālijas darbnīcās notiek pakāpeniska atteikšanās no dzīvnieku izcelsmes brokāta pavedienu darināšanas, kā vietā stājas apzeltīta sudraba brokāta pavedieni –, vairākās Eiropas zemēs (piemēram, Vācijā un Ungārijā) vieglie un lētie brokāta pavedieni tiek lietoti vēl līdz pat 16. gadsimta sākumam (Járó/Gondár 1988, 256; Járó 1990, 51). Dzīvnieku izcelsmes brokāta pavedieniem bija trūkumi – lietošanas gaitā zeltījums no pavediena nodila. Laikā, kad modē nāca reljefiem rakstiem rotāti samta brokāta audumi, bija būtiski ilgstoši saglabāt ornamentētā un dārgā auduma kvalitāti, tāpēc 16. gadsimta gaitā dzīvnieku izcelsmes brokāta pavedienus pilnībā nomaina zelta, sudraba, apzeltīta sudraba, kā arī apsudrabota un/vai apzeltīta vara pavedieni. Vara pavedieni lēto izmaksu un maldīgā izskata dēļ gan uzskatīti par negodīgu krāpšanos (savā grāmatā *De la pyrotechnia* (1540) itāļu metāla apstrādes meistars Vanočo Biringučo (*Vannoccio Biringuccio*) norāda, ka šādi darinātas stieples ārēji neatšķiras no tīra zelta stieplēm), tādēļ to lietošana tika ierobežota ar likumu, kas ļāvis šādus pavedienus izmantot tikai teātra kostīmiem un zemākas kvalitātes izstrādājumiem (Karatzani 2012, 6).

Modes tendences 16. gadsimta otrajā pusē raksturoja arvien pieaugoša greznība un pārpilnība. Dārgie audumi – zīds, brokāts un samts, zelta un sudraba izšuvumi, kā arī smalkas mežģīnes – bija bagātības un varenības apliecinājums. Apģērbs kļuva par savdabīgu zīmju sistēmu, kuras galvenais uzdevums – norādīt uz tā valkātāja piederību konkrētam sociālajam slānim (Kvaskova 2013, 57). Sākotnēji ar zeltu un sudrabu rotātie audumi bija pieejami tikai sabiedrības elitei, bet vēlāk, namniekiem, it īpaši tirgotājiem, kļūstot arvien bagātākiem un ietekmīgākiem, tie reizumis varēja atļauties vairāk par augstākstāvošo aristokrātiju un vēlējās demonstrēt atšķirību no sociāli zemākajiem slāņiem (Zeids 1978, 95), tāpēc apģērba izvēle tika reglamentēta ar tiesisko aktu (t. s. greznības nolīgumu) palīdzību. To uzdevums bija ierobežot dažādu sabiedrības slāņu apģērba un aksesuāru veidus, krāsu, kā arī to darināšanai izmantotos materiālus (Kvaskova 2013, 56). Ar šādu

likumu palīdzību tika mēģināts mazināt arī Livonijas iedzīvotāju pārmērīgo vēlmi pēc greznības (Rusovs 1926, 63–64; Mollins 2013, 23). Livonijā, pateicoties Hanzas tirgotāju darbībai un tirdzniecības sakariem ar Eiropas galvenajām ostām, viduslaiku periodā noritēja plaša importētu tekstiliju tirdzniecība. Aktīvie tirdzniecības sakari nodrošināja daudzveidīgu, no Rietumeiropas nākušū preču klāstu Hanzas pilsētās (Tartu, Tallinā, Pērnāvā, Rīgā, Cēsīs u. c.), kā rezultātā Livonijas iedzīvotājiem bija pieejami gan dārgie zīda audumi, diegi un brokāta pavadieni, gan vēl ekskluzīvākas preces – ar zelta un sudraba diegiem rotātas brokāta lentes, mežģīnes un audumi (Rammo 2016, 166; Zeids 1978, 77), kas caur Vācijas un Flandrijas ostām (Zeids 1978, 145) tika ievesti Livonijā no Vācijas, Itālijas un Spānijas tekstilamatniecības centriem (Rammo 2016, 166).

Fakts, ka, neraugoties uz bargajiem sodiem, greznības noliegumi Livonijas pilsētās, tāpat kā citur Eiropā, tika izdoti atkārtoti vairākas reizes un arvien papildināti, norāda ne tikai uz arvien jaunu modes apģērbu un rotu ienākšanu pilsētnieku ikdienā, bet jo īpaši uz nespēju panākt pārtikušo pilsētnieku pakļaušanos šiem likumiem (Kvaskova 2013, 60–62, 92; Rammo 2016, 167).

Detalizētie greznības noliegumi atklāj vēl kādu ar dārgajiem, smalki darinātajiem apģērba rotājumiem un tērpu aksesuāriem saistītu niansi – neraugoties uz rakstā aplūkoto brokāta lenšu augstvērtīgo izpildījumu, šķiet, nav pamata to izgatavošanu saistīt tikai ar kādu no Rietumeiropas lielajiem viduslaiku un agro jauno laiku tekstilamatniecības centriem. Komplicētās izgatavošanas tehnoloģijas un dārgmetāla apstrādei nepieciešamo iemaņu dēļ būtu loģiski pieņemt, ka specializētās ražotnēs izgatavoti ar metāla uztinumu klātie pavadieni, kas kopā ar zīda diegiem, audumiem, pērlītēm, pogām un citiem aksesuāriem ievesti Livonijas ostās vietējo iedzīvotāju patēriņam (Rammo 2016, 166; Zeids 1978, 77–78). Uz izsmalcinātu rokdarbu, to skaitā brokāta izšuvumu, mežģīņu un lenšu,

1. att. Svētā Ģimene mājas darbos. Miniatura no Klēves Katrīnas (*Catherine of Cleves*) lūgšanu grāmatas. Ap 1440. gadu.
(www.themorgan.org/collection/hours-of-catherine-of-cleves/226)

2. att. Fragments no Frančesko del Kosas (*Francesco del Cossa*) freskas *Alegorija par martu*. Minervas triumfs. Ap 1480. gadu.
(upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/33/Francesco_del_Cossa_009.jpg)

izgatavošanu mājas apstākļos netieši norāda 1593. gadā Rīgā iespiestais kāzu un apģērbu nolikums, kas liedz “izšūt ar zeltu vai zīdu augu un lapu rakstā” kamzoļus, nieburus, apkakles un stīvinātās, krokotās apkakles (Mollins 2013, 27), kā arī rotāt priekšautus ar zeltu un pērlēm (Line 2013, 122). Divus gadus pēc greznības nolieguma izdošanas rīdzinieču izcilās rokdarbu prasmes apdējojis Rīgā dzimušais mediķis, humānists un dzejnieks Bazīlijs Plinijs (*Basilius Plinius*) savā slavas dziesmā Rīgai (Plinijs 1997, 108). Pieņemot, ka arī Livonijā bija pieejamas Rietumeiropā tik populārās izšūšanas un dažādu pišanas tehniku paraugu grāmatas (piemēram, Vinciolo 1587; Froschauer 1561; Egenolf 1527 u. c.), kas deva iespēju salīdzinoši vienkāršā veidā tērpu padarīt krāšņāku un modernāku, jādoma, ka daudzie tā laika tērpu rotājumi un aksesuāri varēja tikt izgatavoti katrā to lietotāja mājā (Line 2013, 138–139). Par visdažādāko tekstilizstrādājumu darināšanu mājas apstākļos liecības atrodamas arī ikonogrāfiskajā materiālā, kas ataino ikdienišķas situācijas sievietes dzīvē (1., 2. att.). Kā apliecinājums iespējām pašrocīgi darināt izsmalcinātus rokdarbus var kalpot arī Zunda nodokļa (*Øresundstolden*) reģistrs, kas ataino Baltijas jūrā ievesto preču plūsmu. Zunda nodokļa reģistrā atrodamas liecības par nīderlandiešu tirdzniecības kuģiem, kuru preču sarakstā atrodami ne tikai brokāta audumi, bet arī zelta un sudraba pavadieni (STR 872310; STR 873391), kas varētu būt bijusi arī Livonijas rokdarbnieču iekārojama prece. Arī Cēsu pils arheoloģiskajos izrakumos iegūto artefaktu klāstā atrodami ar metāla uztinumu klāti pavadieni (VI 213: 6531, 6592, 7471, 7441), kas, iespējams, bijuši iegādāti kādu tekstiliju – lentišu, mežģīņu vai izšuvumu – darināšanai mājas apstākļos.

Savukārt Baltijas jūras reģionā atrodami vairāku Cēsu pils brokāta lentišu analogi – VI 213: 1125 – Tartu (Rammo 2016, 175), VI 213: 1047 – Ķelnē (Pietsch 2008, 99–100), VI 213: 6933 – Stokholmā (Boutrup et al. 2013, 24–28) – norāda uz iespējamu brokāta izstrādājumu masveida ražošanu, kas, domājams, koncentrējās kādā no Rietumeiropas tekstilapstrādes centriem, vai arī uz attiecīgā laika periodā modē esošām darināšanas tehnikām un paraugiem.

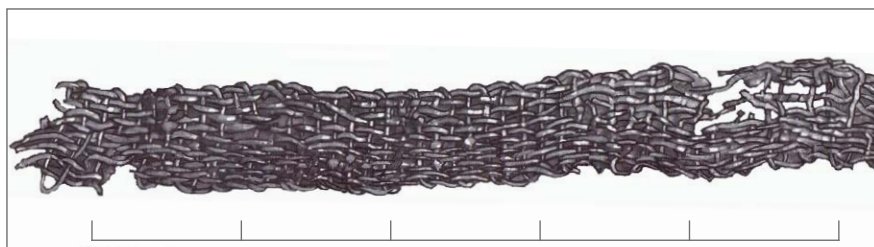
Šajā pētījumā aplūkotās 16 brokāta lentes grupētas pēc to izgatavošanas veida. Izdalītas divas grupas: austās (11) un pītās (5) lentes.

Austās lentes veido skaitliski lielāko grupu – tie ir deviņi nelieli, 4–14,5 centimetrus gari un 0,4–0,9 centimetrus plati, atšķirīgu lenšu fragmenti un divu līdzīgu veidu lenšu kopatradums (CM 13548a, 13548b), ko veido 28 lenšu fragmenti 6,6–32 centimetru garumā. Visām rakstā aplūkotajām austajām lentēm velkos un audos izmantoti pavadieni ar metāla uztinumu. Lentes darinātas šauras (0,4–0,9 centimetri). Dekoratīvie efekti veidoti, variējot pavadienus resnumu, kā arī akcentējot dažādu velku un audu blīvumu. Austās lentes darinātas ar šķietīņa vai nišu un rullišu palīdzību, vai arī to izgatavošanai lietoti celu dēļi.

Cēsu pilī atrastās **pītās lentes** sniedz ieskatu viduslaiku pinumu tehnikas daudzveidībā. Pinumu iespējams darināt dažādiem paņēmieniem – knipelējot, mezglējot (makramē), kā arī veidojot pīnīti, krustojot cilpas vai atsevišķus pavadienus. Pēc neliela tekstiliju atradumu fragmenta nav iespējams pilnīgi droši noteikt izmantoto darināšanas metodi, bet dažādu pišanas tehniku būtiskākās pazīmes (piemēram, pavadienus izkārtojums tekstilijā) norāda, ka pieci rakstā aplūkotie pīto brokāta lenšu paraugi, iespējams, pārstāv trīs atšķirīgas darināšanas metodes – trīs lentes ir knipelētas, viena pīta, pīnes ārmaļās esošos pavadienus sakrustojot vidū, bet viena darināta pirkstcilpu pišanas (angļu *fingerloop braiding*) tehnikā.

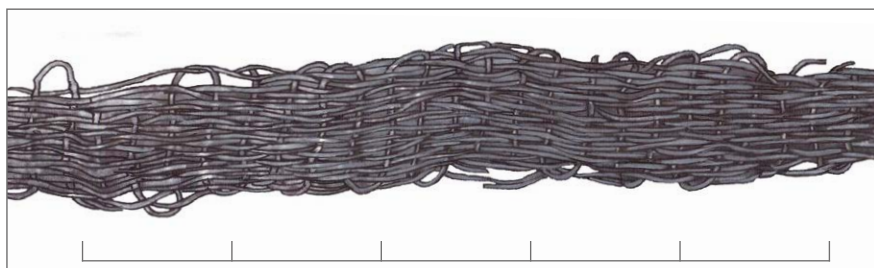
CM 13548. Apjomīgākais brokāta lenšu atradums Cēsu pili iegūts 1971. gadā galvenās pils rietumu korpusa teritorijā. Vistoklis ar 28 lenšu fragmentiem 0,7 un 0,9 centimetru platumā (to kopējais garums pārsniedz 260 centimetrus), šķiet, piederējis kādai turīgai livonietei, kas pili meklējusi patvērumu Cēsu 1577. gada aplenkuma laikā (Dzenis 2017, 197). Brokāta lentes kopā ar tām līdzās atrastajiem sudraba priekšmetiem – somiņas aizdari, ķēžu jostu, apģērba dekoriem, futlāri un 965 monētām – veido t. s. Voltera Štrika depozītu. Atraduma apstākļi norāda, ka monētas un lenšu vistoklis bijuši ievietoti somiņā, no kuras saglabājusies tikai sudraba aizdare (Apala/Ducmane 2006, 51). Par to, ka noguldīšanas brīdī lentes bijušas iepriekš nelietotas sagataves eventuālai apģērba rotāšanai, liecina šādas pazīmes: 1) pirmskonservācijas stāvokli nav novērojams lenšu izvietojums ornamentālās grupās, 2) tām līdzās nav konstatētas auduma paliekas, 3) starp pavedieniem nav dūrienu nospiedumu. Par zelta brokāta lentēm kā sagatavēm liecina arī to salīdzinoši lielais apjoms un gabalu garums – no rotāta apģērba būtu saglabājušies sīkāki fragmenti. Vērā ņemams ir arī fakts, ka vistoklī atrodami divu atšķirīgu blīvumu un platumu lenšu fragmenti. Blīvāk austā septiņus milimetrus platā lente (CM 13548a) veidojusi salīdzinoši sedzošu virsmu un bijusi piemērota lielāku tekstiliju rotāšanai. Savukārt par diviem milimetriem platākā, vaļīgāk austā lente (CM 13548b) ar izteikti atšķirīgu audu un velku blīvumu, visticamāk, gatavota liektu ornamentu veidošanai, to piešūjot pie auduma, jo tekstilijas struktūra ļauj lenti sāniski saliekt lokveida figūrās.

Lietuvas Mākslas muzeja speciālistu veiktā rentgena fluorescences analīze rāda, ka abas atšķirīgo blīvumu lentes izgatavotas no pavedieniem, ko veido ar apzeltīta sudraba sloksnīti notīts zīda diegs. Brokāta pavediens, kas abās lenšu grupās lietots gan velkos, gan

3. att. Blīvi austās brokāta lentes CM 13548a fragments.

L. Lukoševiča zīmējums, 2015

4. att. Vaļīgi austās brokāta lentes CM 13548b fragments.

L. Lukoševiča zīmējums, 2015

audos, domājams, nav bijis plastisks un piemērots aušanai, tādēļ lentes veidotas ar mazu auduma blīvumu. Blīvuma vienmērīgums liecina par profesionālu, mērķtiecīgu tehnikas izvēli un izpildījumu, nevis paviršu darbu. Lentēm prioritārs dekoratīvums, vērtīgā izejmateriāla eksponēšana, nevis funkcionāls pielietojums.

Otrs brokāta lenšu kopatradums Cēsu pili iegūts 1977. gadā, veicot arheoloģiskos izrakumus aizsardzības grāvī mūra tilta rietumu pusē. Šeit samērā nelielā platībā atrasti seši austu tekstiliju fragmenti.

VI 213: 1125

Pils aizsarggrāvja kultūrlānī atrastā brokāta lente austā no metāla pavedieniem un zīda diegiem. Velkos gar ārmalām lietoti divi zīda diegi, bet vidū – seši pavedieni ar metāla uztinumu. Šāds pavedienu izkārtojums izvēlēts, iespējams, lai nodrošinātu lielāku tekstilijas izturību. Šāda paša iemesla dēļ vidējie diegi likti puspāces nītijumā, ņemot audos divus pavedienus kopā, jo izvēlēto izejmateriālu kvalitāte nav bijusi piemērota iecerētajai teknikai – aužot pavedienu ar metāla uztinumu, tas rīvētos pret nītim vai celiem un noberztu metālisko slānīti. Audos izmantots zīda diegs. 14,5 centimetrus garā un 0,4 centimetrus platā tekstilija, iespējams, ir fragments no dekoratīvas lentītes, kas, visticamāk, lietota kā somiņas aukla vai apģērba stiprinājuma saite.

VI 213: 1047

Pils aizsarggrāvī atrasts arī viens no greznākajiem un sarežģītāk veidotajiem austu brokāta lenšu fragmentiem (10 x 0,8 centimetri) Cēsu pils kolekcijā. Lentes darināšanā lietots līdzīgs princips kā atradumā VI 213: 1125 – velkos gar ārmalām zīda diegi, bet vidū pavedieni ar metāla uztinumu. Velkos raksts veidots ar nītijumu – gariem metāla pavedienu pārstaipiem pāri audu zīda diegiem. Audos lietoti zīda diegi, iespējams, divās krāsās. Lentītes ārmalās ar gaišākiem (iespējams, sarkaniem) audu diegiem veidoti dekoratīvi pagarinājumi ik pēc sešiem audiem, radot ritmiska likloča efektu.

Lai pasargātu slodzei nepiemēroto lentītes ārmalas rotājumu, iespējams, tā kā dekors bijusi piešūta pie lielākas tekstilijas.

VI 213: 1224

Kopā ar divām iepriekš minētajām austajām lentēm aizsarggrāvja vidusdaļā atrasta arī brokāta lentīte, kas darināta no ļoti smalkiem pavedieniem, rakstu veidojot ar nītijuma pārstaipiem. Tai gar ārmalu velkos likti dubulti metāla uztinuma pavedieni ar atšķirīgu rupjumu, veidojot akcentētu un izturīgu apmali. Audiem lietots dubults (iespējams, zīda) pavediens. 0,9 centimetrus platās lentes fragments satrūcis divās – 16,6 un 11,3 centimetrus garās – daļās. Tekstilija rūpīgi austā. Lai nodrošinātu tās izturīgumu, lietots liels velku blīvums. Plānā un izturīgā, bet ne plastiskā lentīte, iespējams, lietota dekoratīvai apdarei, piemēram, smalkas struktūras tekstilijas – lina galvassegas vai krekla – rotāšanai.

VI 213: 773

Arī ceturtnā no pils aizsarggrāvī atrastajām lentēm ir austā. Gan velkos, gan audos 0,6 centimetrus platajam un 4 centimetrus garajam lentītes fragmentam izmantoti zīda pavedieni, kas spirālveidā notīti ar metāla sloksnīti. Metāla uztinums uz zīda pavedieniem saglabājies fragmentāri.

VI 213: 1550

Pils aizsarggrāvja izrakumos iegūto brokāta lenšu atradumu kopumu papildina vāji saglabāties austas tekstilijas fragments. Tas darināts no dažādu rupjumu zīda pavedieniem ar metāla uztinumu velkos un pagaidām nenoteikta materiāla (iespējams, lina) diegiem audos. Tekstilija, iespējams, ir fragments no brokāta auduma vai dekora, kas bijis piešūts lielākai tekstilijai, par ko liecina kompakti izvietotie pavedieni.

VI 213: 1051

Nedaudz atstāts no iepriekš aprakstītajām lentēm, tuvāk aizsarggrāvja vidusdaļai, 1977. gadā atrasts brokāta tekstilijas fragments – vāji saglabājusies, daļēji sairusi 0,5 centimetrus plata, austa lentīte. Atradums sadalījies trijos posmos, kuru kopējais garums ir 14,7 centimetri. Tekstilijas izgatavošanā gan audos, gan velkos izmantoti zīda diegi ar metāla uztinumu. Iespējams, rakstu veidojuši dekoratīvi audu pārstaipi no materiāla, kas nav saglabājusies.

VI 213: 748

1977. gadā arheologi uzgāja vēl vienu brokāta lenti, veicot izrakumus pie dienvidu torņa. Tā darināta līdzīgā aušanas tehnikā kā CM 13548a, veidojot izteikti atšķirīgu audu un velku blīvumu. Lentē izgatavošanā gan velkos, gan audos izmantoti zīda pavedieni ar metāla uztinumu un zīda diegi. Tekstilija slikti saglabājusies un bojāta, tāpēc lentes izmēri (garums – 14 centimetri, platums – 0,7 centimetri) nosakāmi tikai aptuveni, tomēr arī lentes aptuvenais platums norāda uz līdzību ar CM 13548a.

CM ZP 37192

Arheoloģisko izrakumu gaitā vairāki brokāta lenšu atradumi iegūti pils rietumu korpusā. Te bez 1971. gada atraduma – jau iepriekš aprakstītās lenšu grupas CM 13548 – jāmin arī rietumu korpusa 3. telpā 2005. gada izrakumos atrastā austā brokāta lentīte. Tā darināta, audos izmantojot zīda pavedienus, bet velkos – zīda pavedienus ar metāla uztinumu, un, lai pasargātu brokāta diegus no nodilšanas, zīda pavedieni likti arī ārējās velkos. Lai nodrošinātu lentes izturību, tā austa blīvi, slodzes samazināšanai zīda un metāla diegus liekot pamišus. Velkos 20/20 zīda un brokāta diegi ar nītijumu sadalīti šķērsvītrotās, ritmiskās, dekoratīvās joslās, audenes vidū mainot nītijumu uz pretējo pusi, tā izceļot metāla pavedienu spīdumu, vienlaikus nemazinot lentes izturību. Lielākais atraduma fragments stipri izliekts, ar deformētu auduma struktūru. Iespējams, lente bijusi lielākas, slodzei pakļautas tekstilijas detaļas apdare, piemēram, piedurknes dūrgals, apkakle vai somiņas apmale. Kopā ar 4,8 centimetrus garo un 0,8 centimetrus plato lentītes fragmentu atrastas paliekas no auklīņas (6. att.), kas, iespējams, kalpojusi somiņas aizdarei vai rotājumam.

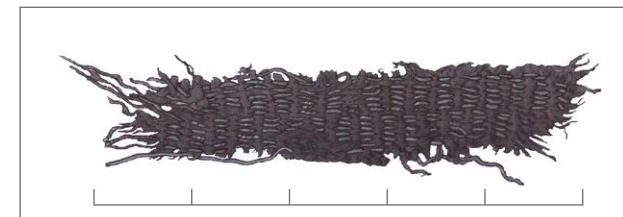
Pie lentes piestiprināts iziris diegs ar metāla uztinumu no kādas citas tekstilijas un vienādos posmos izlocīti diegi, iespējams, no sedzoša izšuvuma vai brokāta auduma, kam bijis piešūts lielākais lentes fragments.

VI 213: 5

1974. gada arheoloģiskajos izrakumos rietumu korpusa 2. pagrabtelpā atrasts neliels brokāta lentītes fragments. 0,6 centimetrus platā un apmēram 6,5 centimetrus garā lentīte austa, gan velkos, gan audos izmantojot zīda diegus ar metāla uztinumu.

5. att. Austā brokāta lente
CM ZP 37192.

L. Lukoševiča zīmējums, 2015

6. att. Austā brokāta lente
CM ZP 37192 ar auklīņas paliekām
pirms konservācijas.

V. Šileikienes foto, 2015

Iepriekš aprakstīto austu brokāta tekstiliju kolekciju papildina vēl kādā 15.–16. gadsimtā populārā darināšanas tehnikā gatavotas lentes – pinumi. Pinuma tehnika attiecīgajā laika posmā plaši izmantota apģērba un aksesuāru detaļu rotājumiem un stiprinājumiem (Nutz 2014, 116; Grömer et al. 2015, 45). Visas rakstā aplūkotās pītās brokāta lentes atrastas Cēsu pils rietumu korpusā (VI 213: 226, CM 107716, 107717) vai tā tuvumā (VI 213: 6661, 6933), kas ļauj to nonāksanu arheoloģiskajā kultūrlānī saistīt ar pils 1577. gada aplenkuma notikumiem.

VI 213: 226

Netālu no austās lentītes VI 213: 5 1974. gada arheoloģiskajos izrakumos iegūta 9 centimetrus gara un 0,8 centimetrus plata lentīte, kas darināta vienkāršā pinuma tehnikā – pa vienam krustojot ārējos pavedienus. Lente darināta no relatīvi rupjiem zīda pavedieniem ar metāla uztinumu. Izmantotie pavedieni bijuši grodi savērpti un lentīte savirpinājusies. Pītā lentīte, iespējams, lietota kā lielākai tekstilijai piešūts dekors, un tās deformāciju ap savu asi radījusi nepiemērota slodze.

VI 213: 6661

1987. gadā arheoloģiskajos izrakumos dažus metrus aiz rietumu korpusa ārsienas atrasts neliels (6,3 x 0,5 centimetri), no zīda pavedieniem ar metāla uztinumu pīts tekstilijas fragments. Iespējams, lielāka apjoma un izturīguma nodrošināšanai lentītē bez metāla pavedieniem bijuši iepīti arī kāda cita materiāla pavedieni. Dekoratīvā lentīte deformējusies

7. att. Nikolasa un Martina Zaortiju (*Nicolás y Martín Zahortiga*) altārglezna *Jaunava ar bērnu*. Ap 1460. gadu. Pa labi apakšā: pīnes pīšana, savijot uz pirkstu galiem uzmauktās cilpiņas. (www.patrimonioculturaldearagon.es/bienes-culturales/tabla-virgen-con-el-nino-colegiata-santa-maria-borja)

garumā, kas varētu liecināt par tās iespējamo funkciju – tā lietota kā saitīte apģērba daļu vai aksesuāru piestiprināšanai. Domājams, tā darināta pirkstcilpu pīšanas tehnikā, kas viduslaiku periodā bijusi viena no populārākajām pīto lenšu darināšanas metodēm (Boutrup 2010, 20, 28). Šajā pīšanas tehnikā pavedienu grupas viens gals tiek nofiksēts, bet otrā galā pavedieni veido cilpas, kas tiek turētas ar abu roku pirkstiem (7. att.). Pīnīte tiek darināta, cilpas pēc noteiktas sistēmas pa vienai apmainot vietām (Nutz 2014, 118). Šī vienkāršā un ātrā pīšanas tehnika ir īpaši ērta un piemērota lentišu darināšanai no smalka zīda un brokāta pavedieniem (Boutrup 2010, 20).

CM 107716

Divu sarežģītākā pīšanas tehnikā darinātu – knipelētu – tekstiliju fragmenti iegūti rietumu korpusa 3. pagrabtelpā 2005. gadā. Knipelētā mežģīne CM 107716 darināta no zīda pavedieniem ar metāla uztinumu. 25 centimetrus garā un 2,7 centimetrus platā tekstilija pirms konservācijas bijusi ļoti trausla un sairusi, vairākās vietās pavedieniem nodilis apzeltītā sudraba uztinums, atklājot skatienam zīda pamatdiegu.

Mežģīnes dekoratīvo efektu veido ritmiskums un materiāla kvalitāte, spīdums un krāsas. Raksts ir ļoti vienkāršs, svarīgāks ir izmantotais materiāls, nevis ornamentālais zīmējums.

Pinuma tehnika mežģīni padara plastisku, savukārt zīda pamatdiegs – ļoti izturīgu. Mežģīne bijusi piešūta pie kādas citas tekstilijas, kas sadalījusies ātrāk. Lietoto pavedienu raupjuma un pinuma blīvuma attiecība kopumā lentei piešķir smagnēju iespaidu, un tā, visticamāk, lietota virsdrēbju rotājumam. Mežģīne fragmenta vidusdaļā savienota ar slēpto šuvi, kas darināta īpaši rūpīgi. Savienojums, iespējams, liecina par kādas cauruļveida

tekstilijas, piemēram, apģērba piedurknes rotājumu, kas satrūcis šūtā savienojuma pretējā pusē, vai arī par lielāku sākotnējo mežģīnes izmēru.

CM 107717

Arī otra mežģīne, kas atrasta rietumu korpusa 3. pagrabtelpā 2005. gada arheoloģiskajos izrakumos, veidota, pavedienus krustojot, – knipelēšanas tehnikā. Lietuvas Mākslas muzeja speciālistu veiktā rentgena fluorescences analīze norāda uz zīda un apzeltīta sudraba sakausējuma izmantojumu brokāta pavedienos. Atšķirībā no mežģīnes CM 107716 šim izstrādājumam ar pavediena resnumu un pinuma blīvumu panākts vieglāks, āžūrāks ritms. Lai arī mežģīnes raksts ir vienkāršs un darinātājam svarīgāks bijis pielietotais materiāls, dekoratīvais efekts panākts, veidojot kontrastu ar pamatnes tekstilijas auduma krāsu un struktūru. Knipelētā mežģīne ir 16 centimetrus gara un salīdzinoši plata – 3,5 centimetri, tātad, domājams, bijusi paredzēta taisnu detaļu dekorēšanai lielākas tekstilijas apdarē.

VI 213: 6933

Vēl vienas knipelētas mežģīnes fragmenti atrasti netālu no pirkstcilpu pīšanas tehnikā darinātās lentītes VI 213: 6661 – nogāzē aiz rietumu korpusa. Mežģīne ir sliktā stāvoklī un trausla, sairusi četros posmos, kuru kopgarums ir 16 centimetri un platums – viens centimetrs. Tās darināšanai izvēlēta vienkāršākā – puspinuma režģa (angļu *torchon ground*) – knipelēšanas tehnika (Priberga 2016, 159). Iespējams, lai panāktu lielāku tekstilijas apjomu, mežģīne gatavota, izmantojot dubultus zīda pavedienus ar metāla uztinumu.

Cēsu pils brokāta lenšu klāstu papildina atsevišķi ar metāla uztinumu klāti pavedieni:

1. VI 213: 7441 – četri 5 centimetrus gari brokāta pavedieni, kas savijušies vērpuma virzienā.

2. VI 213: 7471 – iespējams, viens atsevišķs pavediens ar daļēji saglabājušos metāla uztinumu. Pavediena garums – apmēram 80 centimetri; tas ir atrisī un sapinies, atlūzuši vairāki nelieli fragmenti.

3. VI 213: 6592 – līdzīgi kā VI 213: 7471, to veido, domājams, viens ar metāla uztinumu klāts pavediens. Tā garums – apmēram 65 centimetri. Arī šis pavediens atrisī no iespējamā uztinuma diegu spolītei vai kamoliņam un sapinies.

4. VI 213: 6531 – pavisam neliels, divās daļās (1 un 1,5 centimetri) satrūcis pavediens, klāts ar metāla uztinumu.

Pavedieniem nav novērojamas ne pinuma, ne auduma pazīmes. Iespējams, tie bijuši paredzēti kādu rokdarbu – mežģīņu, lenšu vai izšuvumu – darināšanai.

Cēsu pili atrasto brokāta lenšu salīdzinoši lielais apjoms, to darināšanā izmantotās daudzveidīgās rokdarbu tehnikas, kā arī iespēja vairāk nekā pusi atradumu droši datēt ar 16. gadsimta 70. gadiem, ir pietiekams pamats, lai šo kolekciju vērtētu kā ļoti nozīmīgu Eiropas mērogā. Šajā kontekstā nepieļaujama ir Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā esošo brokāta lenšu un atsevišķo pavedienu atrašanās nekonservētā stāvoklī pat vairākas desmitgades pēc to iegūšanas arheoloģiskajos izrakumos. Trauslo un drūpošo brokāta tekstiliju kvalitatīva praktiskā saglabāšana nodrošinātu labvēlīgus apstākļus izcilās kolekcijas turpmākai izpētei.

ATTĒLU PIELIKUMS

I att. Austās lentes CM 13548 pirms konservācijas.

J. Viksnas foto, 2015

II att. Austās lentes CM 13548 pēc konservācijas (vaļīgi austu lenšu grupa).

A. Riekstiņa foto, 2018

III att. Austās lentes CM 13548 pēc konservācijas (blīvi austo lenšu grupa).

A. Riekstiņa foto, 2018

IV att. Austās lentes CM 13548 pēc konservācijas (blīvi austo lenšu grupa).

A. Riekstiņa foto, 2018

V att. Austās lentes.

1 – VI 213: 1125; 2 – VI 213: 748; 3 – VI 213: 1047; 4 – VI 213: 1051; 5 – VI 213: 1224; 6 – VI 213: 1224; 7 – VI 213: 773.

G. Indrēvica foto, 2018

VI att. Austās lentes.

1 – VI 213: 1550; 2 – VI 213: 5; 3 – CM ZP 37192.

A. Riekstiņa foto, 2018

VII att. Pītā lente CM 107716.

A. Riekstiņa foto, 2018

VIII att. Pītās lentes.

1 – CM 107717; 2 – VI 213: 226; 3 – VI 213: 6661; 4 – VI 213: 6933.

A. Riekstiņa, G. Indrēvica un K. Kalsera foto, 2018.

Ieva Kalniņa, Aija Brikmane

LATE MEDIEVAL BROCADED BANDS FROM CĒSIS CASTLE

Summary

The rich and diverse range of archaeological material obtained by archaeologists at Cēsis medieval castle, though in relatively small numbers, contains also textile remains, including fragments of splendid brocaded (from Italian: broccato, brocco – twisted thread) bands and lace. Textile finds produced using a strip of metal wound around a fibrous core that can be attributed to the Middle Ages and the Early Modern Period in archaeological excavations are acquired extremely rarely. Thus the relatively large Cēsis Castle collection of brocaded items should be regarded as outstanding not only on Latvian, but also on European scale. The material under discussion in total consists of 16 fragments of brocaded bands found during archaeological excavations at Cēsis Castle in the period from 1974 to 2005. Of these six have been obtained in the middle part of the southern bank of the defensive moat (VI 213: 773, 1047, 1051, 1125, 1224, 1550), seven in the ruins of the Western range of the main castle building (VI 213: 5, 226, CM 13548a, 13548b, 107716, 107717, CM ZP 37192), two on the Western slope (VI 213: 6661, 6933) and one at the foot of the Southern Tower (VI 213: 748). The finding circumstances allow reliable dating of nine fragments of brocaded textiles – they lay in the area of the Western range of Cēsis Castle that had collapsed in September 1577; of these two (VI 213: 5, 226) were found in 1974 during the unearthing of basement rooms I and II in the Western range, three (CM 107716, 107717, CM ZP 37192) in the course of the archaeological research of basement room III in the same range in 2005 and two (VI 213: 6661, 6933) in 1987–1988 during the research of the slope behind the Western range while two bands (CM 13548a, 13548b) were part of a multiple find that was obtained in 1971 during the digging works with an excavator in the courtyard next to the wall of the Western range. The other brocaded items examined in the present paper may be approximately dated to the second half of the 15th century – the 16th century, based on the stratigraphy of their associated layers.

The majority of the historical finds under study are in a relatively poor state of preservation – the silk thread and the metal strip have become fragile and crumbling. The fragments of bands, which are stored at the National History Museum of Latvia, have not undergone conservation treatment ever since they were found in 1970s–1980s. The bands kept in the collection of Cēsis Museum were conserved by restorer of archaeological objects Vytautė Lukšėnienė from Pranas Gudynas Restoration Centre at the Lithuanian National Gallery in 2015.

The bands examined in the present paper are made of silk thread with metal strip spirally wound around it. The X-ray fluorescence analysis (XRF) conducted in 2015 established that for all the analysed samples the metal strip is made of gilt silver and the other bands likely were made using similar materials.

The 16 brocaded bands under discussion are grouped according to their production technique. Two groups were identified: 1) the woven (11 pcs) and 2) braided (5 pcs) bands. The collection of the woven and braided bands is supplemented by finds of separate fragments of brocade thread (VI: 213: 7471, 7441, 6531, 6592).

The woven bands constitute the numerically largest group: it contains eleven different bands. Decorative effects have been achieved by accentuating the compactness of warp and weft, criss-crossing and the thickness of thread. The woven bands were made with a belt rigid heddle loom, stick and string heddles or tablets.

The five braided bands under study represent three different manufacturing methods – three bands are bobbin laced, one is braided, crossing the outside strands in the centre of braid, while one is probably made in the fingerloop braiding technique. All the braided brocaded bands have been found in the area of the Western range, which collapsed during the Livonian War that allows associating their deposition in the archaeological cultural layer with the events of the 1577 siege.

AVOTI UN LITERATŪRA

- Alfaro Giner 2001 – Alfaro Giner C. Recent Discoveries of Gold Textiles from Augustan Age Gadir (Cádiz) // *The Roman Textile Industry and its Influence*. – Oxford, 2001. Pp. 77–83
- Apala/Ducmane 2006 – Apala Z., Ducmane K. Cēsu pils dārgumi. – Cēsis, 2006
- Boutrup 2010 – Boutrup J. Analysis and Interpretation of Braids from the London Excavations // *Archaeological Textiles Newsletter*. – 2010. Vol. 50, pp. 20–29
- Boutrup et al. 2013 – Boutrup J., Franzén M. L., Wärmländer S. Two 15th Century Openwork Braids of Silk and Metal Thread from Riddarholmen Church and Alvastra Abbey in Sweden // *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research*. – 2013. Vol. 108, pp. 23–32
- Dzenis 2017 – Dzenis A. Cēsu pils “Voltera Štrika depozīts”: izcelsme un priekšmetu identificēšanas problēmas // *Cēsu pils raksti I*. – Cēsis, 2017. 189.–205. lpp.
- Egenolf 1527 – Egenolf C. *Modelbuch aller Art Nehens vn Stickens*. – Frankfurt am Main, 1527
- Froschauer 1561 – Froschauer C. *Nüw Modelbuch*. – Zürich, 1561
- Grömer et al. 2015 – Grömer K., Kania K., Boutrup J. Iron Age Finger-Loop Braiding: Finds from the Hallstatt Salt Mine // *Archaeological Textiles Review*. – 2015. Nr. 57, pp. 39–46
- Járó/Gondár 1988 – Járó M., Gondár E. Mediaeval Membrane Threads Used for Weaving and Embroidery // *Archaeometrical Research in Hungary*. – Budapest, 1988. Pp. 255–266
- Járó 1990 – Járó M. Gold Embroidery and Fabrics in Europe: XI–XIV Centuries // *Gold Bulletin*. – 1990. Vol. 24, pp. 40–57
- Karatzani 2012 – Karatzani A. Metal Threads: the Historical Development // *Textiles and Dress in Greece and the Roman East: a Technological and Social Approach*. – Athens, 2012. Pp. 55–65
- Kvaskova 2013 – Kvaskova V. Svētku un apģērbu nolikumi 16. un 17. gadsimtā // *Rīgas pilsētas tipogrāfa Nikolausa Mollina 1593. gadā iespiestais Karaļa pilsētas Rīgas – Vidzemē – godātās rātes atjaunotais kāzu un apģērbu nolikums*. – Turaida, 2013. 57.–95. lpp.
- Line 2013 – Line I. Turīga pilsētnieka un muižnieka tērps Latvijā 16. gadsimta otrajā pusē – fakti un hipotēzes // *Rīgas pilsētas tipogrāfa Nikolausa Mollina 1593. gadā iespiestais Karaļa pilsētas Rīgas – Vidzemē – godātās rātes atjaunotais kāzu un apģērbu nolikums*. – Turaida, 2013. 97.–139. lpp.
- Mollins 2013 – Karaļa pilsētas Rīgas – Vidzemē – godātās rātes atjaunotais kāzu un apģērbu nolikums. Iespiedis Nikolauss Mollins Rīgā 1593. gadā // *Rīgas pilsētas tipogrāfa Nikolausa Mollina 1593. gadā iespiestais Karaļa pilsētas Rīgas – Vidzemē – godātās rātes atjaunotais kāzu un apģērbu nolikums*. – Turaida, 2013. 9.–31. lpp.
- Nutz 2014, 118 – Nutz B. Drgens sn wir vs nvt schame – no Shame in Braiding. 15th Century Fingerloop Braids from Lengberg Castle // *Estonian Journal of Archaeology*. – 2014. Vol. 18, Issue 2, pp. 116–134
- Peters 2002 – Peters C. O. The Silk Road Textiles at Birka: An Examination of the Tablet woven Bands // *Textile Society of America Symposium Proceedings (2002)*. – 2002. Pp. 19–21
- Pietsch 2008 – Pietsch J. *Die Kostümsammlung Hüpsch im Hessischen Landesmuseum Darmstadt Bestandskatalog der Männer- und Frauenkleidung Studien zu Material, Technik und Geschichte der Bekleidung im 17. Jahrhundert*. – München, 2008
- Plinijs 1997 – Plinijs B. *Slavas dziesma Rīgai. 1595*. – Rīga, 1997
- Priberga 2016 – Priberga D. *Mežģiņu mantojums Latvijā*. – Rīga, 2016
- Rammo 2016 – Rammo R. Silk as a Luxury in Late Medieval and Early Modern Tartu (Estonia) // *Estonian Journal of Archaeology*. – 2016. Vol. 20, Issue 2, pp. 165–183
- Rusovs 1926 – Rusovs B. *Livonijas kronika (no vācu valodas tulkojis E. Veispals)*. – Rīga, 1926
- Vinciolo 1587 – Vinciolo F. *Les Singuliers Et Nouveaux Pourtraicts*. – Paris, 1587
- Zeids 1978 – Zeids T. *Feodālā Rīga*. – Rīga, 1978

UDK 904(474.365)

CĒSU PILS RAKSTI II

Sastādītājs, atbildīgais redaktors *Gundars Kalniņš*

Literārā redaktore *Eva Eihmane*

Korektors *Jānis Kulmanis*

Tulkotāja *Eva Eihmane*

Tulkojumu korektors *Aleks Pluskowski*

Fotogrāfiju apstrāde *Alens Opoļskis*

Māksliniece un maketētāja *Anda Nordena*

Izdevums sagatavots ar Valsts kultūrkapitāla fonda
un Cēsu novada pašvaldības finansiālu atbalstu

ISBN 978-9934-8685-1-1

© Rakstu autori, 2018

© Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2018

Izdevējs *Cēsu pils saglabāšanas fonds*

Iespiests un iesiets SIA “*Dardedze hologrāfija*”